

Grzegorz Spychalski

Politechnika Koszalińska w Koszalinie

PROCESY GLOBALIZACJI W KSZTAŁTOWANIU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

GLOBALISATION PROCESSES IN THE DETERMINATION OF THE RURAL AREAS DEVELOPMENT

Słowa kluczowe: globalizacja, obszary wiejskie, rozwój

Key words: globalisation, rural areas, development

Synopsis. Przedstawiono analizę wpływu procesów globalizacji gospodarki światowej na kształtowanie rozwoju obszarów wiejskich. Opisano główne przesłanki zjawisk integracji i liberalizacji rynków ze szczególnym uwzględnieniem sektora rolno-spożywczego. Obszary wiejskie są elementem systemu ekonomicznego uczestniczącym w procesach globalizacyjnych. W tym kontekście zidentyfikowano uwarunkowania rozwoju tych obszarów i kierunki oddziaływania polityki gospodarczej na producentów i konsumentów z terenów wiejskich. Wskazano ponadto na zjawiska kryzysu ekonomicznego w procesach globalizacji.

Wstęp

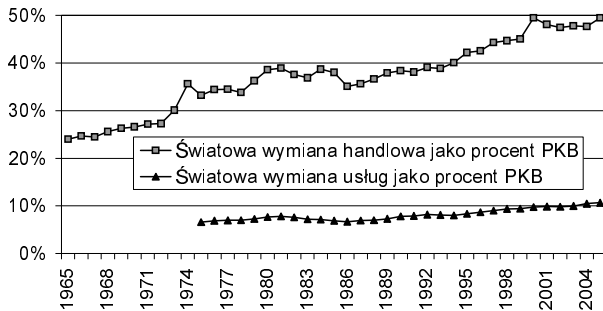
Procesy globalizacji związane ze swobodą przepływu towarów, usług, pracy, kapitału i wiedzy pomiędzy krajami doprowadzają do zależności podmiotów gospodarujących. Nowoczesne ujęcie globalizacji jest często odnoszone do słynnego eseju Leonarda Read'a z 1958 roku [Read 1958], w którym twórca Fundacji Edukacji Ekonomicznej (FEE) opisywał technologię wytwarzania zwykłego ołówka, w której uczestniczą dostawcy z Cejlonu, Meksyku, Chile, Włoch i Brazylii, a partnerstwo staje się podstawą nowoczesnej działalności gospodarczej. W ten sposób dochodzi do tworzenia się zintegrowanego i zliberalizowanego rynku o zasięgu światowym oraz kształtuje się nowy ład instytucjonalny sprzyjający wzrostowi produkcji. Globalizacja jest zatem niezależnym od woli podmiotów gospodarczych i od władzy ekonomicznej procesem ewolucji systemów produkcyjno-dystrybucyjnych. Z drugiej strony zmienia także instrumenty oddziaływania polityki gospodarczej w skali makro i mezoekonomicznej głównie przez zwiększenie roli międzynarodowych instytucji ekonomicznych, a ograniczenie kompetencji państw narodowych w kształtowaniu zachowań producentów i konsumentów. Ponieważ polityka ekonomiczna w dużym stopniu dotyczy obszarów wiejskich nie można pominąć wpływu globalizacji na mechanizmy wspierające wzrost gospodarczy terenów nieurbanizowanych.

Celem tego opracowania była próba identyfikacji relacji między procesami globalizacyjnymi a rozwojem obszarów wiejskich, przede wszystkim w zakresie polityki gospodarczej. W toku procedur badawczych zastosowano metody analizy systemowej i metodę projektowania z wykorzystaniem analogii.

Globalizacja wobec obszarów wiejskich

Globalizacja ma swoje źródła w trzech czynnikach rozwoju cywilizacyjnego. Po pierwsze są to przemiany technologiczne związane z automatyzacją wytwarzania i szybkością przepływu informacji. W tych warunkach decydującym czynnikiem konkurencyjności staje się wiedza i umiejętność jej wykorzystania przez podmioty gospodarujące. Procesy regulacyjne wynikające ze zmian warunków ekonomicznych niemal natychmiast wywołują skutki w sferze realnej, a transfery informacji skutkują przepływami dóbr i usług. W konsekwencji korporacje transnarodowe lokalizują swoje aktywności ekonomiczne w całej przestrzeni globalnej kierując się zasadą najmniejszego kosztu jednostkowego. Pojawia się offshoring, czyli przemieszczanie wybranych faz procesu produkcyjnego poza granice państwa macierzystego oraz outsourcing, to znaczy wykorzystywanie usług zewnętrznych podmio-

tów dla realizacji niektórych elementów działalności. Uzupełnieniem tych przedsięwzięć jest telepraca, czyli zlecenie zadań na odległość bez względu na miejsce zamieszkania zleceniodawcy. Zakres takich usług może być bardzo szeroki i wykorzystując sieci informatyczne możemy zatrudnić osoby mieszkające także na obszarach wiejskich. Oznacza to, że procesy integracji rynków pozwalają na zaangażowanie tańszej siły roboczej często odległej od siedzib pracodawców. Warunkiem jest dostępność komunikacyjna związana z odpowiednią infrastrukturą informatyczną.

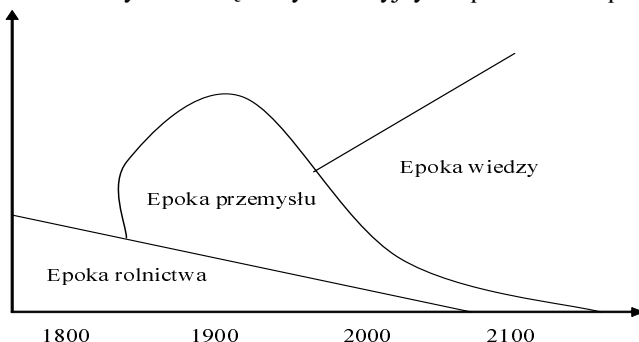
Rysunek 1. Wzrost handlu międzynarodowego w ostatnich dekadach

Źródło: WDI 2006, New York.

Drugim źródłem globalizacji jest intensywny rozwój handlu międzynarodowego, którego udział w Produkcie Krajowym Brutto dynamicznie wzrasta (rys. 1). Do takich zmian przyczyniają się organizacje międzynarodowe, które tworzą ramy prawne i polityczne wzajemnej wymiany handlowej. Dochodzi do specjalizacji produkcyjnej poszczególnych państw lub obszarów gospodarczych, a jednocześnie pojawiają się multilateralne porozumienia w ramach Światowej Organizacji Handlu (WTO), ograniczające bariery taryfowe i pozataryfowe obrotu poszczególnymi towarami.

Obecnie trwająca runda negocjacji wielostronnych ma doprowadzić do kolejnego istotnego ułatwienia obrotów w handlu światowym pod warunkiem uzgodnienia zasad liberalizacji między Unią Europejską, Stanami Zjednoczonymi oraz państwami rozwijającymi się. Kluczem do odblokowania zawieszonych aktualnie rozmów jest zgoda Unii Europejskiej na otwarcie swojej przestrzeni celnej dla produktów rolniczych produkowanych w krajach biedniejszych oraz akceptacja przez państwa Afryki i Ameryki Południowej większej ekspansji inwestorów światowych na ich rynkach wewnętrznych.

Procesy negocjacyjne zostały dodatkowo zahamowane przez pogłębiające się zjawiska kryzysu gospodarczego, choć paradoksalnie spadek produkcji globalnej może przyspieszyć uzyskanie porozumienia. Dodatkowy impuls liberalizacyjny jest bowiem szansą dla światowej gospodarki na przezwyciężenie recesji. Wykreowanie nowego ładu gospodarczego utrwali także obserwowane przemiany strukturalne w systemie ekonomicznym według schematu opisywanego przez Horx'a. Według tej teorii spada udział produkcji przemysłowej i rolnictwa w strukturze działalności gospodarczej i w strukturze zatrudnienia, a rośnie rola sektora usług, w tym głównie niematerialnych związanych z gospodarowaniem informacją i wiedzą. Tworzenie społeczeństw informacyjnych staje się szansą także dla obszarów wiejskich, które z jednej strony mają możliwość korzystania z nowoczesnych rozwiązań cywilizacyjnych i podnoszenia poziomu wykształcenia, a z drugiej strony

Rysunek 2. Procesy zmian strukturalnych

Źródło: Horx, Die acht Sphären der Zukunft, Wien-München 2002, 26-31.

mogą wykorzystać swoje zasoby kapitału ludzkiego w dostarczaniu specyficznych usług. Także specjalistyczna produkcja rolnicza w tych uwarunkowaniach może znaleźć swoich odbiorców na rynku światowym. W warunkach globalizacji i nowoczesnych systemów handlu światowego ceny i wielkości zapotrzebowania wyznaczają giełdy towarowe i mechanizmy kontraktów międzynarodowych, a producenci lokalni powinni dostosowywać się do zintegrowanych przebiegów towarowych.

Trzecie źródło globalizacji kształtujące także rozwój obszarów wiejskich, to konwergencja narodowych systemów ekonomicznych. Polega ona na tym, iż kraje biedniejsze gdzie praca jest wykorzystywana nieproduktywnie, osiągają szybsze tempo wzrostu gospodarczego i postępu ekonomicznego niż kraje bogate [Michalek, Siwiński, Socha 2008]. Uzyskiwany w ten sposób efekt doganiania (ang. *catch up*) jest tłumaczony na bazie trzech przesłanek:

- w warunkach niskiego poziomu kapitału w państwach rozwijających się przyrosty wielkości produkcji są dużo większe zgodnie z prawem malejących przychodów, niż w gospodarkach dokapitalizowanych,
- w początkowej fazie rozwoju ekonomicznego uzyskuje się szybkie przyrosty produkcji jedynie przez zwiększenie liczby środków trwałych i środków obrotowych; tymczasem w fazach kolejnych niezbędna jest modernizacja,
- kraje rozwijające się wykorzystują efekt gapowicza polegający na podpatrywaniu i kopiowaniu rozwiązań technologicznych i organizacyjnych krajów rozwiniętych.

Wszystkie trzy procesy odnoszą się w istotnym stopniu do obszarów wiejskich, gdzie budowa infrastruktury technicznej i społecznej staje się dodatkowym ich katalizatorem i niekiedy rozpoczyna działalność inwestycyjną lokalnych przedsiębiorców i producentów zewnętrznych. W ten sposób tworzy się baza dla pozarolniczej aktywności terenów wiejskich, a mieszkańcy wsi łatwiej uruchamiają indywidualne przedsięwzięcia gospodarcze.

Należy uzupełnić opisywane źródła procesów globalizacyjnych o oddziaływanie zjawisk kryzysu gospodarczego wywołanego perturbacjami rynku finansowego w Stanach Zjednoczonych w roku 2007 i skutkującego recesją najbardziej rozwiniętych gospodarek narodowych. Spadek wielkości produkcji i aktywności inwestycyjnej wywołał znaczne ograniczenie obrotów handlu światowego w ostatnich kilkunastu miesiącach. Spadły także poziomy transferów bezpośrednich i pośrednich finansujących wiele przedsięwzięć inwestycyjnych w krajach rozwijających się, ale także w całym obszarze Europy Środkowo-Wschodniej. Obniżenie akcji kredytowej, zastój na rynkach międzynarodowych oraz ucieczka kapitałów ze sformalizowanych rynków kapitałowych doprowadziły w wielu systemach ekonomicznych do poważnych problemów w obszarze finansów publicznych oraz w sferze realnej (wzrost bezrobocia). Powstaje tendencja do kreowania indywidualnych – narodowych strategii przeciwdziałania kryzysowi, specyficznych paktów stabilizacji, oszczędności lub wspomaganie rynków finansowych. W efekcie protekcyjnych praktyki poszczególnych państw mogą zahamować procesy globalizacyjne i ograniczyć swobodny przepływ towarów, usług, kapitału czy pracowników. A szczególnie istotna w aspekcie obszarów wiejskich jest mobilność siły roboczej, która w ostatnich latach wpływała na zmniejszenie bezrobocia agrarnego w Europie (tab. 1).

Spadek wartości produkcji w największych systemach gospodarczych Unii Europejskiej obniżył liczbę miejsc pracy, a także wywołał tendencję powrotów części obywateli krajów Europy Środkowo-Wschodniej do swoich miejsc pochodzenia. Kryzys gospodarki światowej wpływa zatem na ewolucję zjawisk globalizacyjnych, ale w długim horyzoncie czasowym przesłanki tworzenia zintegrowanego i zliberalizowanego rynku będą aktywne i powstanie nowy ład ekonomiczny z większym nieco udziałem mechanizmów interwencyjnych.

Tabela 1. Pozwolenia na pracę dla obywateli nowych krajów członkowskich UE w Wielkiej Brytanii, Irlandii, Szwecji, Finlandii i Danii (wydane po przystąpieniu do UE) [tys. osób]

Kraje	Wielka Brytania	Irlandia	Szwecja	Finlandia	Dania	Razem	% siły roboczej*
Litwa	54,6	46,3	1,6	0,1	1,7	104,3	6,5
Łotwa	28,9	23,7	0,5	0,2	0,6	53,9	4,8
Estonia	5,5	5,1	0,9	4,6	0,1	16,2	2,5
Polska	307,7	184,1	7,7	0,3	6,5	506,3	3,0
Czechy	24,7	12,1	0,3	0,0	0,1	37,1	0,7
Węgry	14,6	9,1	0,6	0,1	0,2	24,6	0,6
Słowacja	50,2	24,0	0,3	0,0	0,1	74,7	2,8

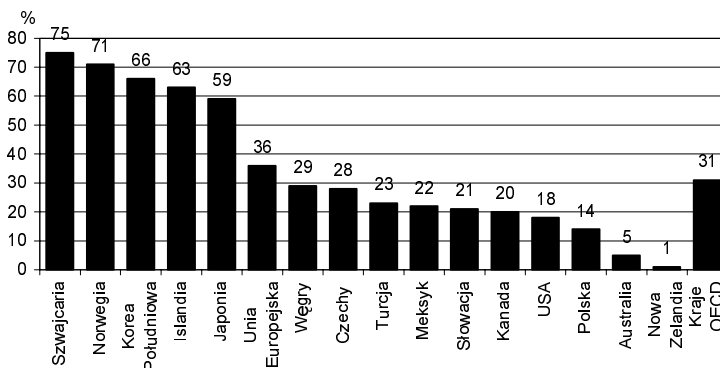
* siła robocza – osoby w wieku 15 lat i powyżej w I kw. 2004 r. (LFS). Wielka Brytania: maj 2004 – wrzesień 2006 r.; Irlandia: maj 2004 – grudzień 2006 r.; Szwecja: maj 2004 – czerwiec 2006 r.; Finlandia: maj 2004 – kwiecień 2006 r., Dania: różnica między liczbą pozwoleń na pracę ważnych na koniec IV kw. 2006 r., a liczbą pozwoleń ważnych na koniec II kw. 2004 r.

Źródło: Hołda, Tendencje migracji zarobkowych do Wielkiej Brytanii i Irlandii obywateli nowych krajów członkowskich UE w okresie maj 2004-grudzień 2006; MPiPS 2007.

Globalizacja w rolnictwie

Obszary wiejskie pod względem aktywności gospodarczej są związane przede wszystkim z działalnością rolniczą i formami pochodnymi zależnymi od ziemi i zasobów przyrodniczych.

Proces produkcji rolniczej zawiera w sobie istotne ryzyko wynikające z niezależności czynników przyrodniczych i specyfiki ziemi jako środka produkcji. W tej działalności produkcyjnej obserwujemy daleko posuniętą integrację gospodarowania rolniczego i domowego gospodarstwa rolnika. Cykl technologiczny w rolnictwie jest zdecydowanie dłuższy od innych sektorów gospodarki, co wywołuje konsekwencje w przepływach gotówkowych i obrocie kapitałowym. Sama produkcja rolnicza jest przestrzennie rozproszona wobec skoncentrowania konsumpcji gotowych produktów żywnościowych. Natomiast żywność jako towar ma cechy specyficzne, zaspokaja podstawowe potrzeby konsumentów i charakteryzuje się niską elastycznością dochodową popytu. Jednocześnie samowystarczalność żywnościowa kraju to strategiczny cel każdego rządu, a podtrzymanie aktywności zawodowej rolników jest często celem priorytetowym wielu ekip sprawujących władzę. Dlatego łączne dopłaty do producentów rolnych w najbogatszych krajach świata sięgają rocznie 300 mld dolarów [Agricultural... 2009]. Oznacza to, że niemal wszystkie systemy polityki gospodarczej świadomie transferują środki publiczne do producentów rolnych (właściciele lub użytkownicy ziemi rolniczej), w jakimś stopniu rekompensując im spadek cen surowców pochodzenia rolniczego wynikający z postępu

Rysunek 3. Wskaźnik PSE w wybranych krajach OECD

Źródło: Agricultural Outlook 2003-2008. Report of the OECD, New York Publishers, 2009.

kosztów wsparcia. Jednak w ciągu najbliższych okresów programowania budżet Wspólnej Polityki Rolnej prawdopodobnie nie ulegnie większym zmianom, a dopłaty bezpośrednie pozostaną podstawową formą dofinansowania rolników w Europie. Ten system wsparcia blokuje pełne otwarcie rynku unijnego na tańsze surowce rolnicze i wywołuje następujące problemy:

- obniżanie dochodów mieszkańców krajów rozwijających się, czyli około 3,6 mld żyjących głównie z rolnictwa,
- zakłócanie zasad wolnej konkurencji w wymianie międzynarodowej, gdy subsydia eksportowe wypaczają rachunek ekonomiczny,
- nieuprawniony podział dochodu społecznego w skali globalnej często zgodnie z formułą 20/80, co znaczy, że 1/5 społeczności międzynarodowej korzysta z 4/5 dochodów wytwarzanych w ramach produkcji światowej,
- wzrastające koszty polityki wobec rolnictwa i obszarów wiejskich coraz trudniej akceptowane przez podatników i nieproporcjonalne do wielkości redystrybucji dochodu rolniczego.

Znakiem procesów globalizacyjnych w Europie jest rozszerzenie grupy interesariuszy Wspólnej Polityki Rolnej, która staje się przedmiotem aktywnej uwagi zarówno sfery produkcyjno-doradczej, jak i mieszkańców terenów wiejskich (rys. 4).

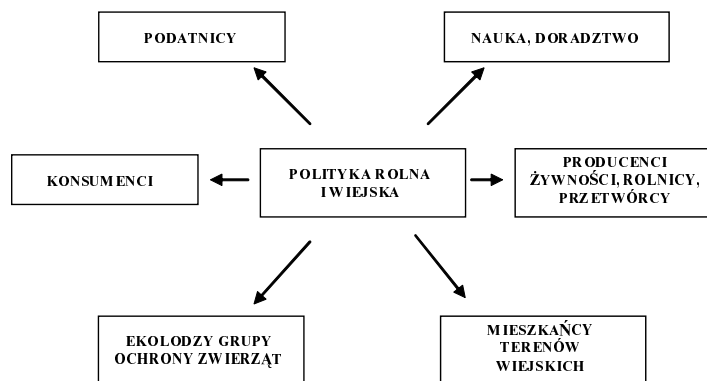
Kolejnym ważnym skutkiem liberalizacji i integracji rynków rolno-żywnościowych jest zmiana struktury zatrudnienia w wytwarzaniu surowców rolniczych w poszczególnych państwach. Ogólny trend polega na tym, że w gospodarkach o niższej skali interwencjonizmu państwowego i mniejszej redystrybucji dochodu rolniczego w warunkach pełnej liberalizacji zwiększy się liczba

technicznego i biologicznego w rolnictwie (rys. 3).

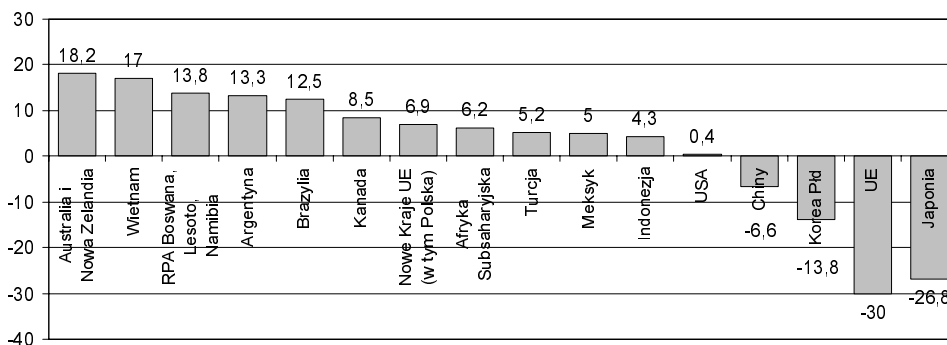
Wskaźnik udziału dotacji w dochodach rolnych ogółem (PSE) opisuje jaką część dochodu gospodarstwa rolne czerpią ze środków publicznych. Przeciętnie w krajach Unii Europejskiej 36% dochodów producentów rolnych stanowią różne formy dopłat i subwencji. Wynikiem dalszych procesów liberalizacji handlu będzie wyrównywanie się skali redystrybucji i ograniczanie całkowitych

miejsc pracy w sektorze rolnym, a w systemach które silniej dotują producentów rolnych mechanizm wolnej konkurencji ograniczy liczbę bezpośrednio zaangażowanych w sektorze farmingu. Jak widać z rysunku 5 w krajach Unii Europejskiej może dojść do zmniejszenia liczby miejsc pracy w rolnictwie o 30%, a znacznego ich wzrostu w krajach Oceanii i Australii.

Inne istotne dla rozwoju rolnictwa procesy globalizacyjne to: upowszechnienie modyfikacji genetycznych w hodowli roślin i zwierząt gospodarskich, deregulacja systemów dystrybucyjnych surowców i produktów przetworzonych w łańcuchu żywnościowym, inkorporacja rolnictwa do systemu ekonomicznego na podobnych prawach jak inne sektory, swobodny przepływ technologii, pracowników i kapitału służący przyspieszeniu postępu technicznego. Większość z nich sprzyja rozwojowi zrównoważonemu obszarów wiejskich zapewniając wyższe dochody producentom rolnym przy zgodności z polityką ekologiczną i akceptacji społecznej zjawisk gospodarczych. Jedyne kontrowersje wzbudza wykorzystanie organizmów genetycznie modyfikowanych, które w potocznym pojmowaniu zagrażają naturalnemu ekosystemowi i zdrowiu społeczeństw.

Rysunek 4. Inkorporacja rolnictwa do gospodarki europejskiej
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 5. Jak zmieni się liczba miejsc pracy w rolnictwie po liberalizacji
Źródło: Agricultural Outlook 2003-2008. Report of the OECD, New York Publishers, 2009.

Ogólne zjawiska globalizacyjne mogą przyspieszyć poprawę konkurencyjności sektora rolno-spożywczego przez modernizację przedsiębiorstw, zwiększenie innowacyjności i wzrost integracji pionowej i poziomej na poziomie krajowym i międzynarodowym. Z drugiej strony mogą także doprowadzić do spadku dochodów wielu słabszych producentów, a nawet do ich bankructwa. Mogą wpłynąć na pogorszenie się jakości środowiska przyrodniczego oraz dobrostanu zwierząt. Stanowią także zagrożenie dla narodowych lub wspólnotowych mechanizmów polityki rolnej przez wdrażanie strategii globalnych na wszystkich rynkach lokalnych.

Podsumowanie

Rozwój obszarów wiejskich to wiele złożonych procesów o charakterze ekonomicznym i społecznym służących poprawie konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, ale także usługowego i przemysłowego o ile lokalizują swe aktywności na terenach wiejskich, oraz podnoszących jakość

życia mieszkańcom tych rejonów przy zachowaniu zasad bezpieczeństwa ekologicznego. Droga służącą takiemu rozwojowi jest koncepcja wielofunkcyjności, która polega na zapewnieniu żywotności ekonomicznej z wykorzystaniem wielu różnych form aktywności zróżnicowanych w zależności od zasobów lokalnych i potencjału rynkowego. Zjawiska globalizacji i internacjonalizacji w istotny sposób kształtują taką formułę rozwoju i wspierają wiele pożądaných zmian ekonomiczno-społecznych.

Po pierwsze dynamizują wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej do zróżnicowanych działań w obszarze wytwarzania surowców, ale także energii ze źródeł odnawialnych czy usług środowiskowych.

Po drugie wpływają na rozwój przedsiębiorczości i zwiększanie atrakcyjności inwestycyjnej obszarów wiejskich w ramach swobodnego wyboru lokalizacji systemów produkcji i dystrybucji.

Po trzecie mogą kształtować kapitał ludzki obszarów wiejskich podnosząc poziom wykształcenia, umiejętności i predyspozycji zawodowych, wspierając system szkoleń i edukacji permanentnej.

Po czwarte ułatwiają dostępność narzędzi społeczeństwa informacyjnego, co tworzy warunki do budowania gospodarki opartej na wiedzy i pośrednio kreowania pozytywnych wzorców społecznych.

Po piątę globalizacja może przyczynić się do powstawania centrów rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich przez lokalizację działalności lub wykorzystywanie form mobilnego zaangażowania siły roboczej.

Aby te pozytywne skutki procesów globalizacyjnych zafunkcjonowały na obszarach wiejskich niezbędne jest zwiększenie ich dostępności komunikacyjnej i funkcjonalnej. Może to nastąpić przez poprawę infrastruktury technicznej i społecznej tych terenów, co wymaga znacznych nakładów inwestycyjnych. W związku z tym władze lokalne w porozumieniu z administracją rządową powinny przygotować i wdrażać projekty rozwoju infrastruktury i wykorzystać przy tym źródła finansowania publicznego. W takim ujęciu problemów rozwojowych obszary wiejskie staną się beneficjentem zjawisk globalizacyjnych i unikną największego zagrożenia jakim jest ich marginalizacja w systemach ekonomiczno-społecznych.

Literatura

Agricultural Outlook 2003-2008. 2009: Report of the OECD, New York Publishers.

Holda M. 2007: Tendencje migracji zarobkowych do Wielkiej Brytanii i Irlandii obywateli nowych krajów członkowskich UE w okresie maj 2004-grudzień 2006. MPiPS, Warszawa.

Horx M. 2002: Die acht Sphären der Zukunft. Wien-München, 26-31.

Michalek J., Siwiński W., Socha M. (red.). 2008: Polska w Unii Europejskiej. Dynamika konwergencji ekonomicznej. PWN, Warszawa.

Read L.E. 1958: „I, pencil” The Frejman. Wyd. The Foundation for Economic Education. WDI. 2006: New York.

Summary

The paper presents analysis of the globalisation processes of the world economy influence on the determination of the rural areas development. Author describes main premises of the markets integration and liberalization with special consideration of the food economy. He treats the rural areas as the element of the economic system taking part in the globalization processes. In this context there is an identification of the factors of the development of these areas and presentation of the economic policy directions towards the producers and consumers of the rural society. Moreover author describes the financial crisis results in this field.

Special attention is paid to the changes in the agriculture as the main form of economic activity in the rural areas. The work is concluded with some ideas regarding regarding the development chances of the rural societies and the threats connected with the global strategies of the economic growth.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. inż. Grzegorz Spsychalski
Politechnika Koszalińska
Zakład Polityki Ekonomicznej i Regionalnej
ul. Kwiatkowskiego 6E
75-453 Koszalin
tel. (0 94) 343 91 14
e-mail: grzegorz.spsychalski@tu.koszalin.pl